

УДК 343.98

О.В. Кузнєцова

**ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ
У СПРАВАХ ПРО ЗЛОЧИНИ,
ПЕРЕДБАЧЕНІ СТ. 321 КК УКРАЇНИ**

У статті розглядається класифікація осіб, які можуть бути допитані як свідки у справах про незаконні діяння з отруйними та сильнодіючими речовинами, а також сформульовано питання, які підлягають встановленню під час їх допиту.

Ключові слова: розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами; класифікація свідків; обставини, які підлягають встановленню під час допиту свідків.

В статье рассматривается классификация лиц, которые могут быть допрошены в качестве свидетелей по делам о незаконных деяниях с ядовитыми и сильнодействующими веществами, а также определен круг вопросов, подлежащих выяснению в ходе их допроса.

Ключевые слова: расследование незаконных деяний с ядовитыми и сильнодействующими веществами; классификация свидетелей; обстоятельства, подлежащие установлению при допросе свидетелей.

The article is devoted to classification of persons that can be interrogated as witnesses in investigation of illegal acts with poisonous and drastic substances and questions to them.

Key words: investigation of illegal acts with poisonous and drastic substances; classification of witnesses; circumstances, that must be identified in interrogating of witnesses.

Допит є однією з найпоширеніших слідчих дій, що проводяться на досудовому слідстві. Розслідування жодної кримінальної справи не обходиться без допиту тих чи інших категорій осіб. Так, і у кримінальних справах, що розглядаються, у 19% випадків було проведено 3 допити, у 26% – 4 допити, у 17% – 5 допитів, у 38% – 6 і більше¹.

Безперечно, вченими-криміналістами ґрунтовно досліджено загальні питання тактики проведення допитів у кримінальних справах, зокрема організаційні, тактичні та психологічні прийоми допиту у різноманітних ситуаціях, які детально викладені в юридичній літературі. З різних аспектів допиту в Україні захищені дисертації В.О. Коноваловою (1953), О.О. Закашовим (1971), В.С. Комарковим (1973), М.І. Порубовим (1977), В.Є. Богинським (1980), М.В. Бахаревим (1981), В.А. Журавльов (1983), В.Ю. Шепітьком (1991), В.К. Весельським (1999).

¹ Тут і далі наведено відомості за результатами вивчення та аналізу 100 кримінальних справ, порушених за ст. 321 КК України, які було розглянуто місцевими судами Автономної Республіки Крим, Волинської, Івано-Франківської, Луганської, Львівської, Полтавської, Черкаської областей за 2002-2006 рр.

Не можна недооцінювати цей спосіб отримання доказів, але абсолютно очевидно, що наявності й використання лише загальних рекомендацій під час розслідування окремих видів злочинів недостатньо. Необхідно розроблення методичних рекомендацій з проведення цієї слідчої дії з урахуванням криміналістичної, кримінально-правової характеристик відповідного виду злочину та на основі розроблених типових слідчих ситуацій. Це твердження стосується й допитів під час розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами. Опитуванням слідчих, які проводили розслідування кримінальних справ за ст. 321 КК України, встановлено, що 62,5% з них зазначають труднощі у визначенні предмета допиту в кримінальних справах цієї категорії; 50% – використовують методіку, розроблену для розслідування незаконних діянь з наркотичними засобами, і 13,8% слідчих не використовують жодну методіку, діючи "за інтуїцією", що абсолютно неприпустимо; 15% з опитаних вважають за необхідне при підготовці до допитів вивчити нормативно-правові документи, що регламентують діяльність з отруйними та сильнодіючими речовинами¹. Наслідком такого підходу є неповнота допитів у 62% вивчених кримінальних справ, а це безпосередньо відображається на якості розслідування.

У кримінальних справах допитуються різні категорії осіб, але для встановлення об'єктивної істини у справі вельми важливими є показання свідків. Бо зі всіх осіб, які можуть бути допитані, саме свідки є найменш зацікавленими у результаті розслідування. Тому з метою покращення якості розслідування зазначеної категорії кримінальних справ вважаємо за необхідне розглянути особливості допиту, що є специфічними для таких справ, а саме – торкнутися особливостей допиту свідків.

До таких особливостей, на наш погляд, слід віднести: по-перше, класифікацію осіб, які можуть бути допитані у справі як свідки, а по-друге, визначення кола обставин, які можливо і необхідно з'ясувати в окремих груп свідків, та формулювання питань, що їм ставляться.

Щодо класифікації осіб, які можуть бути допитані у справі як свідки, зауважимо, що цих осіб можна умовно поділити на групи залежно від джерела їх виявлення, відношення до законного або незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих речовин, характеру й ступеню участі в ньому, а також відомостей, якими вони володіють і можуть повідомити слідству.

¹ За результатами опитування 80 слідчих зі слідчих підрозділів ОВС дев'яти областей України.

Перша група свідків – це *очевидці події*¹. До цієї групи можна віднести співробітників міліції, які виявили злочин та які організували затримання підозрюваного, учасників затримання (покупців отруйних чи сильнодіючих речовин при проведенні оперативної закупівлі, "супроводжуючих" при проведенні контрольованого постачання, понятих та інших), а також представників контролюючих органів, які виявили факти порушення правил поводження з отруйними та сильнодіючими речовинами на підприємствах, установах, співробітників цих підприємств, які були задіяні у перевірці або були присутніми під час її проведення.

Друга група свідків – це *очевидці протиправної діяльності підозрюваного, яка здійснювалася ним до затримання* та пов'язана з виявленням злочином (такі особи, звичайно, встановлюються під час проведення оперативно-розшукових заходів). До цих осіб можна віднести тих, хто спостерігав або володіє інформацією про джерело придбання отруйних чи сильнодіючих речовин, попередні випадки зберігання, перевезення, пересилання, збуту таких речовин тощо.

Третя група – це свідки, що *характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого*, тобто ті особи, які входять в коло його спілкування та можуть повідомити інформацію, що має значення для притягнення його до відповідальності або прийняття тих чи інших процесуальних рішень (сусіди, родичі, співробітники за місцем роботи, навчання тощо).

При встановленні ймовірного джерела надходження отруйних чи сильнодіючих речовин у незаконний обіг, ознак розкрадань таких речовин, а також при встановленні фактів порушення правил поводження із зазначеними речовинами як свідки можуть бути допитані *особи, які працюють на підприємстві* (в установі, організації), *де було встановлено порушення* – це четверта група свідків.

До окремої, п'ятої групи, можна віднести *свідків, на яких посиляться під час допиту підозрюваний (обвинувачений)* – родичі або знайомі, які можуть підтвердити чи спростувати його свідчення.

У першій групі свідків під час допиту з'ясовуються відомості щодо обставин виявлення злочину.

Так, *співробітники правоохоронних органів, які брали участь у затриманні*, допитуються з таких питань: коли, де і хто саме брав участь у проведенні оперативно-розшукового або іншого заходу, в результаті якого було

¹ До лодії можна віднести затримання особи, яка зберігала, перевозила або здійснювала збут отруйних чи сильнодіючих речовин, виявлення факту порушення правил поводження із зазначеними речовинами у законному обігу тощо. Більш детально щодо обставин виявлення таких злочинів див.: Кузнецова О.В. Типичные следственные ситуации по делам о незаконных деяниях с ядовитыми и сильнодействующими веществами на первоначальном этапе расследования // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. - 2007. - № 4. - С. 202-204.

затримано підозрюваного; на підставі чого (постанови про проведення оперативно-розшукових заходів тощо) проводилися ці заходи; хто і в якості кого брав в участь в проведенні оперативно-розшукового заходу, затримання; у якій послідовності проводилися заходи із зазначенням точних місць та часу проведення кожної дії, зокрема коли були залучені поняті; які були дії підозрюваного, інших учасників під час проведення заходів; як здійснювалося затримання, обшук підозрюваного, що було знайдено, де, у якій кількості; що пояснював підозрюваний з приводу вилучених у нього предметів і речовин, з приводу збутого, кому ці речовини належать, як і коли вони потрапили до нього, з якою метою; які предмети вилучалися, їх зовнішні характеристики, кількість, упакування тощо; чи надходили від кого-небудь зауваження, заперечення в ході проведення заходу тощо.

При допиті цих осіб слідчому доцільно мати перед собою протокол, інші матеріали оперативно-розшукового заходу, щоб пред'явити їх допитуваному і своєчасно поставити уточнюючі запитання у випадку, якщо свідок сумлінно помилятиметься або даватиме суперечливі свідчення.

При допитах *свідків-покупців сильнодіючих чи отруйних речовин* слідчому слід мати на увазі, що, як правило, ці особи самі ведуть антигромадський спосіб життя, допускають невідповідне жвавлення наркотиків, можуть бути раніше судимі. Такі свідки можуть неадекватно сприймати подію, можуть бути нещирі, схильні до дачі неправдивих свідчень або приховування відомостей, що стосуються самого незаконного діяння, оскільки вони самі брали безпосередню участь у цьому злочині. Тут, насамперед, слід враховувати, що само по собі придбання отруйних і сильнодіючих речовин без мети збуту не є кримінально караним діянням, тому це положення, при необхідності, слід роз'яснити особі, яка допитується.

Під час допиту у зазначених осіб необхідно з'ясувати: коли та ким він був запрошений для проведення оперативно-розшукових заходів, про які йде мова; де та у якій послідовності виконувалися всі дії щодо організації та проведення оперативно-розшукового заходу з точним зазначенням місць та часу кожної дії, зокрема слід детально допитати про обставини отримання коштів для придбання отруйних та сильнодіючих речовин, обставини зустрічі зі збувальником (спостереження за постачанням тощо) та придбання цих речовин, про вилучення в нього речовин, які він придбав у підозрюваного, документальне оформлення всіх цих дій тощо; хто ще знаходився у місці здійснення купівлі зазначених речовин, де саме ці особи знаходилися, що робили, зокрема чи приймали вони участь у розмові допитуваного зі збувальником або у самій дії з купівлі-продажу цих речовин; кому та у якій кількості допитуваний віддав гроші, які він отримав від працівників міліції для здійснення закупівлі отруйних та сильнодіючих речовин, а також куди поклав отримані гроші збувальник; чи використовувались під час проведення оперативно-розшукових захо-

дів будь-які технічні засоби для фіксації їх перебігу, якщо так, то які саме дії фіксувалися та які засоби було використано, інші питання.

У *поняттих чи інших очевидців затримання* окрім детальних свідчень щодо самих обставин затримання необхідно з'ясовувати: у який момент їх було запрошено як поняттих та з якого часу вони були присутні при тому, що відбувалося; хто знаходився на місці події і що там відбувалося; як поведився затриманий, що робив, про що говорив; чи вилучалися при них які-небудь предмети, речовини, де, які, у якій кількості тощо (детально про обставини вилучення); яким чином речовини вилучалися, пакувалися, опечатувалися тощо.

Особи, які здійснюють контроль за дотриманням правил поводження з отруйними та сильнодіючими речовинами і ті, хто виявив факти їх порушень (співробітники контрольно-наглядових органів, інспекцій, тощо) можуть бути допитані з таких питань: у якій організації і на якій посаді працює; що входить до його функціональних обов'язків; як часто й на підставі чого ним проводилася перевірка вказаного підприємства, предмет перевірки; що, коли і за яких обставин було встановлено в ході перевірки, які правила було порушено, у чому це виразилося; яким чином був зафіксований факт порушення, чи встановлювалися винні (відповідальні) особи, хто повідомлявся (з керівництва, співробітників) і яка була реакція на повідомлення про порушення; чи вживалися співробітниками підприємства заходи щодо усунення виявлених порушень; чи виявлялися раніше на цьому підприємстві порушення правил поводження з отруйними та сильнодіючими речовинами, як часто, коли і в чому вони виражалися; інші питання залежно від конкретних обставин справи.

У *співробітників підприємств законного обігу отруйних та сильнодіючих речовин, які були задіяні у перевірці*, або були присутніми під час її проведення, з'ясовують наступне: з якого часу та на якій посаді вони працюють на даному підприємстві; що входить в їх функціональні обов'язки; коли вони були запрошені, до яких перевірочних дій залучалися, що конкретно виконували; яким чином був зафіксований факт порушення, коли, ким та які документи склалися, хто ці документи підписував; чи відповідають дійсності відомості, які містяться у складених документах, якщо ні – то в чому саме не відповідають; інші питання, які пов'язані з порядком проведення перевірки та її результатами.

Друга група свідків допитується про обставини вчинення підозрюваним (обвинуваченим) протиправних дій до затримання, ролі його в цих злочинах, зокрема під час допиту можуть бути поставлені такі запитання: чи знайомий він з підозрюваним, у яких стосунках з ним знаходиться; коли, де та які конкретно дії з отруйними та сильнодіючими речовинами здійснював підозрюваний; які речі були у підозрюваного, в чому він був одягнений; що робив у той час у тому ж місці допитуваний, хто ще був присутнім під час описуваних подій, де знаходився, що робив; якщо до-

питуваний придбав у підозрюваного отруйні чи сильнодіючі речовини, то які саме, у якій кількості, в якому упакуванні, з якою метою тощо; чи не залишилось у допитуваного якихось предметів (упакування, самих речовин тощо), від того, що він придбав у підозрюваного, та що саме.

Перелік питань, які можуть з'ясуватися у свідків цієї групи, може бути значно розширений та скорегований залежно від ролі допитуваного у протиправній діяльності підозрюваного, обсягу інформації, якою володіє допитуваний тощо.

Третя група свідків може надати під час допиту відомості щодо особи підозрюваного (обвинуваченого), його характеру, звичок, способу життя, кола спілкування, джерел існування, наявності в нього майна, у тому числі здобутого злочинним шляхом тощо. Ця група, за обсягом та характером інформації, яку вона може повідомити, десь перетинається з попередньою групою.

Свідків, які проживають по сусідству з підозрюваним допитують з таких питань: чи знає він підозрюваного, де і з ким той проживає, з якого часу; працює чи ні, як давно, на які засоби живе, рівень життя; чи є у підозрюваного, членів його сім'ї (зокрема в користуванні) гараж, сарай, інші споруди, квартири, автомобіль; в який час підозрюваний зазвичай знаходиться вдома, чи часто відлучається з будинку, на який період часу; чи часто привозить (приносить) або вивозить (виносить) великі сумки, коробки, пакети тощо; коли саме це було та, якщо є необхідність, допитати більш детально про окремі такі випадки; коло знайомих підозрюваного, його співмешканців: чи часто відвідується цей будинок, квартира; хто, коли, у який час доби туди заходить, як часто; чи заходив туди допитуваний; що там бачив, хто в ній знаходився, на що звернув увагу, чи були дивні предмети, запахи тощо; чи пропонував йому хто-небудь який-небудь порошок, рідину, ліки і з якою метою, яка розмова була про це; а також щодо особи підозрюваного (обвинуваченого), його стосунків у сім'ї, з сусідами тощо.

Слід мати на увазі, що при допиті свідок може не розказати про обставини, що цікавлять слідство, не через те, що він щось забув або хотів би приховати, а тому, що не знає, яка специфіка, призначення, зовнішній вигляд сильнодіючих чи отруйних речовин. Тому запитання слід максимально деталізувати, але необхідно пам'ятати, що процесуальний закон забороняє використовувати навідні запитання.

У родичів або знайомих підозрюваного з'ясовують відомості про біографію підозрюваного, його характер, інтереси, захоплення, життєву вибагливість, коло знайомих; чи є відхилення в психічному та фізичному стані, чи вживав наркотики, інші психоактивні речовини, чи зловживає алкоголем, якщо так, то з якого часу і що саме; стан здоров'я підозрюваного, захворювання, чи отримував він останнім часом будь-яке лікування у зв'язку з цими захворюваннями, якими лікарськими засобами та у якого

лікаря, чи є медична документація, яка це підтверджує (насамперед, ці відомості мають значення для перевірки можливих свідчень підозрюваного про здійснення ним лікування тими отруйними та сильнодіючими речовинами, які в нього вилучені); чи працює він, чи має джерело доходів, основні його придбання за останній час; чи надавав грошову допомогу сім'ї, чи розказував про новий спосіб заробляння грошей і що це за спосіб, що він про нього розповідав; чи доводилося бачити в підозрюваного ліки з незвичайними назвами, які-небудь порошки, рідину, що він з приводу них розповідав та інше.

При допитах таких осіб важливо мати на увазі, що вони можуть бути особами, які зацікавлені в результаті справи або співучасниками злочину, особами, залежними від підозрюваного. Ці відомості необхідно враховувати під час вибору тактики допиту та оцінюванні його результатів.

До четвертої групи свідків, тобто до співробітників підприємства, установи, організації, де було встановлено факти порушення правил поведження із зазначеними речовинами, можна віднести: а) керівництво підприємства (установи, організації); б) осіб, які працюють в структурному підрозділі, де було допущено порушення правил; в) співробітників інших підрозділів, на які покладено обов'язки ведення статистично-облікової документації, проведення внутрішніх перевірок тощо; г) співробітників підрозділу, який забезпечує охорону підприємства.

У керівництва підприємства (установи, організації) та осіб, які працюють в структурному підрозділі, де було допущено порушення правил необхідно з'ясувати питання, що стосуються організації роботи на підприємстві з отруйними та сильнодіючими речовинами (ті ж, що й у підозрюваного (обвинуваченого)); відомості про постачальників зазначених речовин, а також сировини для їх виготовлення, частоту постачань, порядок доставки, оформлення, обліку, розрахунків з постачальниками тощо; про режим роботи підприємства, установи та графіки роботи співробітників; про обов'язки, які виконуються згідно з інструкціями, та фактично покладені на окремих співробітників (має важливе значення для встановлення відповідальності кожного), зокрема на конкретній ділянці роботи, хто відповідає за дотримання правил, що були порушені; питання, що стосуються обставин порушення правил, які було встановлено (з детальним описом обставин: коли було вчинено і виявлено порушення правил, протягом якого періоду, хто знав про цей факт, чи вживалися якісь заходи з усунення порушень і що саме тощо, звичайно якщо особа володіє такою інформацією); чи були раніше випадки виявлення порушень правил поведження із зазначеними речовинами, скільки разів, коли, ким порушувалися і хто виявляв; а також питання, що стосуються особи підозрюваного, якщо такий є (як давно працює, ставлення до виконання своїх обов'язків, відносини із співробітниками та керівництвом, рівень професійної підготовки, характер обов'язків, що виконуються тощо).

У співробітників підрозділів, на які покладено обов'язки ведення статистично-облікової документації, проведення внутрішніх перевірок, можна встановити відомості щодо порядку оформлення операцій з товарно-матеріальними цінностями на різних етапах обігу отруйних та сильнотоксичних речовин, питання щодо обставин скоєння виявлених порушень правил, відомості про минулі перевірки та випадки виявлення під час таких перевірок порушень правил поводження із зазначеними речовинами тощо.

Співробітників, які забезпечують охорону підприємства та пропускний режим, необхідно допитати про таке: на якій посаді й з якого часу працює, що входить до його службових обов'язків, яким чином організована робота з охорони підприємства, який режим входу (виходу) людей або ввезення (вивозу) вантажів, хто, коли та на підставі яких документів має право переміщати що-небудь на територію або за її межі, чи фіксуються ці факти в журналах, іншій документації (накладна на вивіз продукції, перепустка тощо); час і режим постачань сировини, товарів, вивозу продукції, їх кількість, частота (зокрема за одну зміну); хто дає дозвіл на ввезення (вивіз) вантажів, у якій формі (усно, письмово) та інші питання.

Запропоновані запитання, які з'ясовуються у тих чи інших груп свідків, мають орієнтовний характер, залежать від ситуації, що склалася в ході розслідування конкретної кримінальної справи, і підлягають індивідуальному корегуванню.

УДК 343.359

М.В. Комарницький

**ОБОСНОВАННОСТЬ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО
ЗАПРЕТА НА СОВЕРШЕНИЕ НАРУШЕНИЙ
ПОРЯДКА ВАЛЮТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ**

У статті досліджуються теоретичні проблеми криміналізації діянь, передбачених ст. 207 КК України "Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті" та ст. 208 КК України "Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків". У процесі розгляду підстав криміналізації та проекту Закону України "Про валютне регулювання і валютний контроль в Україні" формуються пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: злочин, криміналізація, валютне регулювання.

В статье исследуются теоретические проблемы криминализации деяний, предусмотренных ст. 207 УК Украины "Уклонение от возвращения выручки в иностранной валюте" и ст. 208 УК Украины "Незаконное открытие или использование за пределами Украины валютных счетов". В процессе рассмотрения оснований криминализации и проекта Закона Украины "О валютном регулировании и валютном контроле в Украине" формулируются предложения